

บทความวิชาการ

ประวัติศาสตร์บริเวณชลบุรีก่อนสมัยอยุธยา

TOTAL HISTORY OF CHONBURI BEFORE AYUTTHAYA ERA

กำพล จำปาพันธ์

Kampol Champapan

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

kampol2551@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับแหล่งชุมชนโบราณย่านลุ่มแม่น้ำพานทอง และชายฝั่งทะเลตะวันออกในเขตจังหวัดชลบุรี ด้วยวิธีการที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์บริเวณ” พบว่า ชลบุรีเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เขมรพระนคร และอโยธยา อาทิเช่น “เมืองพระรถ” ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม, “เมืองศรีฟโล” ตั้งอยู่ที่ตำบลเขาบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี, “เมืองพญาเร่” ตั้งอยู่ที่บ่อทอง อำเภอบ่อทอง เป็นต้น โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจสภาพทางภูมิศาสตร์ของสถานที่ตั้งเมือง การตรวจสอบอายุของหลักฐานประเภทโบราณคดี เพื่ออธิบายถึงสภาพของบ้านเมืองในย่านชายฝั่งทะเลตะวันออกของชลบุรี ก่อนการเข้าสู่การเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ที่มีกรุงศรีอยุธยาและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมในภูมิภาค

คำสำคัญ: ทวารวดี เขมรพระนคร อโยธยา ชลบุรี ชายฝั่งทะเลตะวันออก

ABSTRACT

This article is presenting the study result of the ancient sites in the Panthong river basin and the eastern coast of Chonburi province by using the methodology called the “Total History”. It was found that Chonburi was and ancient city built in many periods such as Dvaravati, Angkor of Khmer kingdom, and Ayothaya in Chaophraya river basin. The “Phrarot city” in Naphratat Sub-district of Phanatnikhom District in Chonburi province and the “Siphalo city” in Khaobangsai Sub-district of Chonburi city district and the “Phayare city” in Bothong Sub-district of Bothong District in Chonburi province etc. The field studies about that geographies of cities and the dating of the archaeologies evidences were used to explain about the condition of the city before being a part of Siamese Kingdom. In which Ayutthaya and the Chaopraya river basin was the cultural center in this region.

Keywords: Dvaravati, Angkor of Khmer Kingdom, Ayodhya, Chonburi Province, Eastern Coast

บทนำ

จากลุ่มแม่น้ำพานทองและชายฝั่งทะเล ตะวันออก

เส้นทางคลองท่าลาดจากปากน้ำเจ้าโล้จนถึงตรงบริเวณสนามชัยเขต ก่อนถึงช่องเขาอ่างฤๅไน เป็นจุดแยกหรือแพรกน้ำสำคัญไหลจากแควลีคลงไปทางทิศใต้สู่คลองหัวสำโรง และคลองพานทองหรือ “แม่น้ำพานทองเก่า” คลองนี้จะไปถึงชุมชนเมืองโบราณในเขตแขวงเมืองชลบุรี ได้แก่ เมืองพญาแร่ พระรถ เมืองศรีพโล เป็นต้น

ทั้งสามต่างเป็นเมืองที่มีพัฒนาการในระยะแรกเริ่มเป็นรัฐชายฝั่งทะเลสมัยโบราณมาก่อน ภายหลังเมื่อเกิดแผ่นดินใหม่ในช่วงสมัยทวารวดีตอนปลาย ก็พัฒนาเป็นเมืองชายฝั่งแม่น้ำ และเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าของป่าไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั้งภายในย่านชายฝั่งตะวันออก อโยธยา ที่ราบสูงโคราชทางเหนือ เขมร จีน เป็นต้น (Garnier, 2004)

เนื่องจากเส้นแม่น้ำสามารถใช้ติดต่อค้าขายทางทะเลได้ แม่น้ำพานทองกับแม่น้ำบางปะกง มีขนาดกว้างและลึก จึงสามารถใช้ติดต่อกับภายนอกได้ ถัดจากแม่น้ำพานทองในเขตชลบุรีจะเป็นลุ่มแม่น้ำนารายณ์หรือคลองนารายณ์ในปัจจุบัน อันเป็นบริเวณย่านสำคัญเก่าแก่ที่เรียกว่า “เมืองเพนียด” อยู่ถัดจากปากน้ำจันทบุรี เชื่อมต่อกับแม่น้ำจันทบุรีที่ย่านท่าหลวง ตัวเมืองจันทบุรีในปัจจุบัน (อุไรวรรณ รัตนวิระกุล, 2533)

ลำน้ำพานทองและอาณาบริเวณนี้สัมพันธ์ทั้งทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำบางปะกงค่อนข้างมาก เพราะอยู่ในเส้นทางผ่านไปติดต่อกับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ศาสตราจารย์ อัสเคอร์มอลเลอร์ (Asger Mollerup) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะชาวฝรั่งเศส ที่ศึกษาและ

สำรวจแหล่งโบราณสถานในภาคตะวันออกของสยามประเทศ ได้จัดแบ่งกลุ่มประเภทช่วงชลบุรีกับฉะเชิงเทรา เข้าเป็นกลุ่มอารยธรรมที่อยู่ในเส้นทางคมนาคมเดียวกัน คือ ลุ่มแม่น้ำบางปะกง (Mollerup, 2012) นักประวัติศาสตร์โบราณคดีในไทยเช่น ศรีศักร วัลลิโภดม ก็มองความสำคัญของแม่น้ำบางปะกงในแบบเดียวกันนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545)

ถึงแม้แม่น้ำบางปะกงจะเป็นเส้นคมนาคมหลักสำคัญของภูมิภาค แต่ในแง่ของท้องถิ่นชลบุรีเองแล้ว กล่าวได้ว่าลำน้ำพานทอง ก็แสดงให้เห็นร่องรอยอารยธรรมที่มีความสำคัญไม่ใช่น้อย แม้ไม่ถึงกับแยกเป็นเอกเทศได้ก็ตาม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะเมืองโบราณที่มีพัฒนาการสมัยทวารวดีถึงอโยธยา เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกที่มีต่อการเกิดราชอาณาจักรสยามที่กรุงศรีอยุธยา โดยทดลองใช้วิธีการศึกษาตามแนวทางที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์บริเวณ” (total history) มาปรับประยุกต์ใช้ในการตีความหลักฐานและสร้างคำอธิบายเรื่องราวเหตุการณ์ ส่วนเหตุผลที่เลือกใช้วิธีการดังกล่าวนี้ เพราะ “ประวัติศาสตร์บริเวณ” ช่วยให้เห็นภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ได้กว้างและลึกทั้งในขอบเขตเวลา (times) และพื้นที่ (spaces) ที่อาณาบริเวณที่ทำการศึกษามีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยอยู่ (ธิดา สาระยา, 2554 ; Atkin and Biddiss, 2009)

เมืองพระรถ

“เมืองพระรถ” ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 และยังเป็นเมืองสำคัญมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่

ในสมัยละโว้-โยชยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 1,550 x 850 เมตร กำแพงเมืองเป็นคันดินสองชั้น สูงจากพื้นดินประมาณ 2 คอกเศษ ห่างกันชั้นละ 5 วา คูเมืองกว้างประมาณ 3 คอก (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) ตั้งอยู่บนเนินสูงกว่าบริเวณรอบ ๆ ปรากฏร่องรอยคูเมืองเป็นแนวคูน้ำและคันดินล้อมรอบ มีลำน้ำสำคัญ 3 สามสายไหลผ่านมาล้อมรอบ ซึ่งเป็นผังเมืองในรูปแบบเดียวกับโยชยา คือ คลองสระกลาง คลองหลวง และคลองพานทอง คลองทั้งสามมีเส้นทางเชื่อมไหลไปรวมกับแม่น้ำบางปะกงที่อยู่ไม่ไกลทางทิศตะวันตก (ภารดี มหาจันทร์, 2531)

เส้นคมนาคมของเมืองพระรถ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการติดต่อกับเมืองสำคัญสมัยเดียวกันอย่างเมืองศรีมโหสถที่อยู่ทางทิศเหนือของเมืองนี้ แต่เมืองพระรถจะเป็นเมืองขนาดเล็กลงมา เมื่อเทียบกับเมืองศรีมโหสถซึ่งเป็นเมืองมีขนาดใหญ่กว่าพอสมควร ตั้งอยู่ระหว่างที่สูงกับที่ลุ่มมาบรรจบกัน บริเวณรอบเมืองเป็นพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวแบบทนต์น้ำ คลองสระกลางไหลมาทางด้านทิศใต้ ผ่านตัวอำเภอพนสนิมและวัดเกาะแก้วมายังคูเมืองพระรถด้านตะวันออกเรียกว่า “คลองเมือง” ดังนั้น เมืองนี้จึงมีสภาพเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมท้องถิ่น ซึ่งสามารถลำเลียงสินค้าของป่าจากเขาอ่างฤๅไน เพราะมีลำน้ำต่าง ๆ เชื่อมต่อกับชุมชนร่วมสมัยอื่น ๆ เช่น เมืองศรีมโหสถ, เมืองโบราณที่สระสองตอน เมืองดงละคร เมืองเพนียด เป็นต้น (ภารดี มหาจันทร์, 2531)

สถานที่สำคัญอันเป็นศูนย์กลางของเมืองพระรถอยู่ที่บริเวณวัดหน้าพระธาตุ อำเภอพนสนิม นอกวัดไม่ไกลเป็นที่ตั้งของเนินพระธาตุ เป็นเนิน

พระสถูปสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ ฐานสถูปเป็นรูปแบบสถูปทวารวดี ปรากฏเจดีย์แต่เป็นเจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์สร้างทับลงบนเนินเจดีย์สมัยทวารวดี สภาพทิศที่ตั้งมีความคล้ายคลึงกับเนินภูเขาทองที่เมืองศรีมโหสถ และเนินเมรุพรหมทัต ที่เมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา แต่เนินเมรุพรหมทัตสร้างเจดีย์แบบบอโยชยาทับลงไปยังเนินเก่า

ทางทิศเหนือของเนินพระธาตุ ยังมีเนินดินอีกแห่งหนึ่งรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ติดกับสระน้ำก่อศิลาแลง ชาวบ้านเรียกว่า “สระซ่อง” บนเนินนี้มีแท่งหินขนาด 1-2 เมตร (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) ปักอยู่ตามมุมทิศสำคัญ สันนิษฐานกันว่าอาจจะเป็นฐานโบสถ์หรือวิหาร แต่เมื่อผู้เขียนพิจารณาเปรียบเทียบกับเสาหินที่พบที่อื่น และทั้งบริเวณภายในเสาหินนี้ปักอยู่ก็ไม่มีซากฐานโบสถ์วิหาร ก็ยังน่าสงสัยว่าอาจจะเป็นเสาหินเนื่องในวัฒนธรรมหินตั้งตามคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอุษาคเนย์

โบราณวัตถุที่พบ เป็นของมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 (สมัยทวารวดีถึงอโยชยาตอนต้น) อันได้แก่ “เครื่องปั้นดินเผา” มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณคูเมือง ชิ้นส่วนของเทวรูปพระนารายณ์สวมหมวกแขก พระพุทธรูปหินทรายมีทั้งแบบทวารวดีและแบบบอโยชยา พระพุทธรูปสำริดแบบละโว้-อโยชยา หินบดยา กังสดาล และแท่นพระพุทธรูปทำด้วยหินขนาดใหญ่ ที่สำคัญคือ “พระพุทธรูปปางประทับยืนเหนือตัวพนัสบดี” (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

คติเกี่ยวกับ “พนัสบดี” เป็นสัตว์ผสมพันธุ์ทางระหว่างครุฑ หงส์ และโค คือมีปากเป็นครุฑ มีเขาเป็นโค และมีปีกคล้ายหงส์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์

การผนวกรวมกันของเทพเจ้าในตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) ถือเป็นคติที่เกิดเนื่องในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าที่ประทับยืนเหนือเศียรของพาหนะประจำองค์เทพทั้งสาม มีนัยยะแสดงความเหนือกว่าของพุทธศาสนาต่อคติพราหมณ์ พระพุทธรูปองค์นี้มีผู้พบที่คูเมืองด่านใต้ในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกกันว่า “พระพนัสบดี” โบราณวัตถุชิ้นนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ที่มาของชื่อ “อำเภอพนัสนิคม” เพราะเป็นที่พบพระพนัสบดีชิ้นสำคัญของประเทศ (ไพพรรณ อินทนิล, 2535)

ขณะนี้ยังไม่ทราบนามเมืองนี้ในสมัยที่ยังรุ่งเรือง ส่วนนาม “เมืองพระรถ” ได้มาจากตำนานท้องถิ่น อิงวรรณคดีพื้นบ้านเรื่องพระรถ-เมรี ที่ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่เข้ามาอยู่ใหม่เล่าสืบต่อกันมาในพื้นที่ มีผู้เสนอว่าเมืองนี้เดิมชื่อ “นครอินทปัตต์” (เจริญ ชยติมันต์ดำรง, 2545) แต่ชื่อดังกล่าวนี้ก็เคยปรากฏเป็นชื่อเรียกเมืองอื่น เช่น เมืองพระนครธมของเขมร เมืองโบราณกำแพงเพชร หรือแม้แต่กรุงอยุธยา ก็ยังมีหลักฐานว่าเคยถูกเรียกในชื่อดังกล่าวนี้ “นครอินทปัตต์” เป็นชื่อในทางยกย่องว่าเป็นเมืองพระอินทร์ มิใช่ชื่อเมืองใดเมืองหนึ่งเป็นการเฉพาะแต่อย่างใด สำหรับมุมมองความเชื่อต่อสถานที่ของคนที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ปรากฏอยู่ในตำนานนิทานที่อิงมาจากนิทานชาดกเรื่องพระรถเสนหรือพระรถ-นางเมรี มีใจความดังต่อไปนี้

“ตำนานเมืองพระรถ เล่ากันว่าชื่อเมืองพระรถมาจากชื่อ พระรถเสน โอรสของพระเจ้ารถสิทธิ์แห่งกุตارانครที่เกิดจากนางเกาน้องคนสุดท้ายท้องในเรื่องนางสิบสอง ตำนานกล่าวว่าเดิมนางสิบสองเป็นลูกเศรษฐีแห่งบ้านสมิทธคาม

ซึ่งยากจนเพราะมีลูกมาก จึงนำลูกสาวทั้งสิบสองไปทิ้งไว้ในป่า ลูกทั้งสิบสองเซซังไปจนถึงเมืองนางยักษ์สันธมาร ๆ จึงนำนางสิบสองไปเลี้ยงดูอย่างน้องสาวโดยปิดบังว่าเป็นยักษ์ ภายหลังกนางสิบสองรู้ความจริงจึงหนีไปจนถึงเมืองกุตارانคร และได้เป็นมเหสีของพระเจ้ารถสิทธิ์ทั้งสิบสองคน

ฝ่ายนางยักษ์สันธมารโกรธนางสิบสองมาก หาทางแก้แค้นโดยแปลงร่างให้ดังาม จนได้เป็นมเหสีพระเจ้ารถสิทธิ์ และหาทางให้นางสิบสองถูกขับไล่ไสส่งไปซังไว้ในถ้ำกลางป่า ทั้ง ๆ ที่มีครรภ์แล้ว ส่วนตนเองแกล้งทำเป็นป่วยต้องกินลูกตางนางสิบสองจึงจะหาย นางสิบสองจึงถูกควักลูกตาทิ้งสองข้าง ยกเว้นนางเกาน้องคนสุดท้ายท้องถูกควักเพียงข้างเดียว ด้วยความอดอยาก พี่สาวทั้ง 11 คน ต้องฉีกเนื้อลูกตนเองกินเป็นอาหาร โดยใครคลอดลูกออกมาก่อนก็ฉีกแบ่งกันไป แต่นางเกาเก็บส่วนแบ่งของตนไว้ พอตนเองคลอดบ้างก็พยายามเลี้ยงลูกจนโตขึ้น ด้วยวิธีนำเนื้อที่เก็บ ๆ ไว้ ออกมาแจกพี่ ๆ แล้วบอกว่า เป็นลูกของตน พอพระรถเสนโตขึ้นก็ออกจากถ้ำไปหาอาหารมาเลี้ยงแม่และป่า โดยการตีไก่พ่นนเอาข้าว 12 ห่อ จนชื่อเสียงโด่งดัง ภายหลังกเมื่อพ่อลูกรู้จักกัน นางยักษ์สันธมารจึงออกอุบายหมายฆ่าพระรถเสน โดยแสร้งทำเป็นป่วยต้องได้กินมะม่วงไม่รู้หาว มะนาวไม่รู้โห่ ที่เมืองคชระ ให้พระรถเสนไปนำมาพร้อมกับฝากสารไปให้นางกำรี้ ลูกสาวของตน ลั้งให้ฆ่าพระรถเสนเสีย แต่ระหว่างการเดินทางพระรถเสนได้ไปพบพระฤาษี จึงช่วยแปลงสารเป็นให้รับแต่งงานกันเสีย พระรถเสนจึงได้อยู่กินกับนางกำรี้ จนมาต้องเตือนให้กลับเมืองจึงได้สติ

ล้วงความลับจากนางกักริโดยมอมเกล้าแล้วนำดวงตาของนางสิบสอง ยารักษาตาของวิเศษหนีกลับเมือง นางกักริตามมากรีโดนยาวิเศษโรยสกัดไว้ นางเสียใจมากลั่นใจตายโดยอธิษฐานว่าชาตินี้ตนตามสามี ชาติหน้าสามีต้องตามตนบ้าง นางจึงไปเกิดเป็นมโนราห์ ส่วนพระรถเสนาไปเกิดเป็นพระสุชน

เมื่อพระรถเสนากลับไปถึงเมือง นางยักษ์สังฆมารแค้นใจจนนอกแตกตาย พระรถเสนาได้รักษาแม่และป้าหายดังเดิม พวกเขามาอยู่ในเมืองและได้ครองเมืองต่อจากพระรถสิทธิ์” (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

โบราณสถานสำคัญของเมืองพระรถ นอกจากแนวคูเมืองที่มีการปักป้ายว่า “กำแพงเมืองพระรถ” ยังได้แก่ “วัดหน้าพระธาตุ” ตั้งอยู่ในคูเมือง ตัววัดตั้งขึ้นทับพื้นที่โบราณสถานเดิม ฐานเจดีย์เก่าได้ถูกไถกลบไป แต่ภายในวัดยังพบประติมากรรมรูปโคนนทิ สลักจากหินขาว อายุตกถึงสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษ 12-16) “เนินพระธาตุ” เป็นโบราณสถานเจดีย์ตั้งอยู่นอกคูเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศเดียวกับภูเขาทองของเกาะเมืองอยุธยา

แต่น่าสังเกตว่าที่ตั้งของเนินพระธาตุ อยู่บริเวณเส้นทางติดต่อไปยังแม่น้ำพานทอง เนินพระธาตุมีสภาพเป็นเนินดินปนเศษศิลาแลงกับอิฐ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสามชั้น ชั้นหนึ่งกับชั้นสองเป็นเนินดินปนศิลาแลงกับอิฐ ชั้นสองบางช่วงเห็นอิฐกับศิลาแลงก่อกัน ซึ่งแสดงถึงการบูรณะในสมัยก่อน ก่ออิฐลงบนที่เดิมซ่อมตรงที่ศิลาแลงชำรุด แต่ความแข็งแรงของอิฐกับศิลาแลงมีไม่เท่ากัน ทำให้ไม่นานก็พังทลายลงมา ชั้นสามเป็นเจดีย์ก่ออิฐรูปทรงแบบสมัยรัตนโกสินทร์ ชาวบ้านเชื่อว่าเนินพระธาตุเป็นที่

บรรจุอัฐิธาตุเจ้าเมืองพระรถ แต่เรื่องนี้ยากจะพิสูจน์ทราบได้อย่างแท้จริง เพราะไม่มีเอกสารบันทึกเป็นทางการ อีกทั้งการรื้อเจดีย์เพื่อดูว่าบรรจุอะไรไว้ภายใน ก็เป็นสิ่งไม่พึงกระทำ

จากตัวเมืองพระรถ ในตัวอำเภอพนสนิมคม ซึ่งเป็นชุมชนเมืองแห่งหนึ่งของชลบุรี มีย่านค้าขายของชาวจีนและชาวลาวพื้นเมือง กลางตลาดวงเวียนข้างที่ว่าการอำเภอและสถานีตำรวจ ยังเป็นที่ตั้งของหอพระนัสบดี ประติมากรรมสมัยทวารวดีที่ค้นพบที่เมืองพระรถ แต่น่าเสียดายว่าพระนัสบดีที่ตั้งอยู่ที่นี้เป็นประติมากรรมจำลอง ของจริงได้ถูกเคลื่อนย้ายไปจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ

จากตัวเมืองพระรถไปตามถนนสู่อำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา ยังพบโบราณสถานสระสี่เหลี่ยม ห่างจากเมืองพระรถราว 12 กิโลเมตร เป็นสระน้ำโบราณ ก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยม มีบันไดลงทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จึงเรียกกันว่า “สระสี่เหลี่ยม” (Mollerup, 2012) ตามรูปที่เห็นนั้นบริเวณนี้จัดอยู่ในเส้นของถนนพระรถ ซึ่งเป็นแนวถนนโบราณขนานกับลำน้ำพานทองไปยังลำน้ำคลองท่าลาดในเขตฉะเชิงเทรา ตามความเชื่อของคนในท้องถิ่น เชื่อว่าสระน้ำนี้เป็นสระน้ำของพระรถขุดขึ้นเพื่อให้น้ำไถในระหว่างเดินทางไปทำขนพन्नกับท้าวอุโไทท้าวอุทองที่เมืองท้าวอุโไทและเมืองท้าวอุทอง

“เมืองท้าวอุทอง” น่าจะหมายถึงชุมชนโบราณตั้งอยู่ในเขตย่านคลองท่าลาด จังหวัดฉะเชิงเทรา มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณวัดท่าลาดเหนือศาลหลักเมืองพนม และวัดท่าลาดใต้ ร่องรอยโบราณสถานและศิลปวัตถุอยู่ที่วัดท่าลาดเหนือหรือวัดท้าวอุทอง ได้แก่ พระพุทธรูปหลวงพ่อดโตหรือ

หลวงพ่ोजิน ศิลปะอุทอง อโยธยา ไบสีมาหินทราย
แดงแบบอโยธยา เป็นต้น

ส่วน “เมืองท้าวอุไท” น่าจะหมายถึงชุมชน
โบราณที่ตั้งอยู่บ้านยาว ตำบลท่ากระดาน อำเภอ
สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์กลางอยู่ที่วัด
ท้าวอุไท มีร่องรอยหลักฐานเป็นสถูปเจดีย์เก่าที่เชื่อ
ว่า มีอายุถึงสมัยทวารวดี นอกจากนี้ยังมีร่องรอย
คูน้ำคันดินและสระน้ำโบราณกระจายอยู่ในพื้นที่
เป็นต้น

เนื่องจากชาวบ้านที่เล่าตำนานนี้เป็น
กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย
ในสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่ทราบความเป็นมาทาง
ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ตนเข้ามาอยู่อาศัย จึง
อาศัยตำนานที่อิงกับเรื่องในชาดกและวรรณคดี
อย่างเรื่องพระรถเสน มาอธิบายความเป็นมา
ทางประวัติศาสตร์ของบริเวณย่าน โดยอาศัยการ
เชื่อมโยงสภาพของโบราณสถานที่พบในท้องถิ่น
มาผูกโยงเป็นเรื่องราวในอดีตก่อนลาวจะเข้ามา
ตำนานพระรถเสนกล่าวได้ว่าเป็นตำนานเพื่อสร้าง
สิทธิธรรมแก่การเข้ามาของคนลาวที่ยึดมั่นพุทธ
ศาสนาในท้องถิ่น

เพราะความเชื่อในตำนานว่า เป็นสระให้น้ำ
ของพระรถ จึงกลายเป็นสถานที่ที่เหล่าเซียนพนัน
ไก่ชนในท้องถิ่น ชอบนำไก่ชนของตนมาให้น้ำ หรือ
นำเอาน้ำจากสระดังกล่าวนี้ไปให้ไก่ชนของตนได้ดื่ม
กินก่อนนำไปชนพนัน บ้างก็นำไก่ชนของตนมาทำ
พิธีขอพรพระรถที่ศาลข้าง ๆ สระน้ำ ก่อนนำไปชน
พนัน

นอกจากนี้จากตัวเมืองพระรถไปตาม
เส้นทางถนนสู่ตัวเมืองฉะเชิงเทรา ยังมีโบราณ
สถานสำคัญ เช่น “วัดโบสถ์” เป็นวัดเก่าเชื่อว่า
มีอายุตกถึงสมัยอยุธยา อยู่ห่างจากเมืองพระรถ

ไปราว 6 กิโลเมตร ตัววัดตั้งอยู่ย่านใจกลางชุมชน
วัดโบสถ์ ริมคลองวัดโบสถ์ ที่อยู่ด้านหน้าทางเข้า
วัดทางทิศตะวันออก แต่เป็นที่น่าแปลกตรงที่โบสถ์
เก่าของวัดกลับหันหลังให้กับคลองวัดโบสถ์ หันหน้า
ไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศอัปมงคล แต่หากอยู่
ในเส้นทางคมนาคมสำคัญ ก็มีคติอนุโลมให้หันแย้ง
กับทิศมงคลได้ ไม่มีเหตุบังจายอื่นใด เมื่อไม่มีร่องรอย
คลองโบราณทางทิศที่ติดกับวัดทางตะวันตก จะมีก็
แต่ทะเลอ่าวไทย

บริเวณนี้เป็นที่ลาดต่ำเอียงสู่ทะเล สมัยก่อน
จึงน่าจะเชื่อว่า ตัววัดและชุมชนจะตั้งอยู่ไม่ไกลจาก
ชายฝั่งทะเล นอกจากโบสถ์ทรงสำเภาและไบสีมา
ลวดลายแบบอยุธยาตอนปลาย ก็ยังมีเจดีย์ประธาน
ทรงแปดเหลี่ยมสูงตระหง่านอยู่ในพื้นที่ เจดีย์แปด
เหลี่ยมทำให้ผู้เขียนต้องพิจารณาการกำหนดอายุ
ของวัดนี้ใหม่ ว่าเป็นวัดสมัยอโยธยาหรือไม่ แต่
เมื่อพบว่าเจดีย์มีรูปแบบทรงสูงและประดับเครื่อง
ถ้วยเงินที่บนชั้นบัลลังก์ยอด ซึ่งเป็นรูปแบบการ
ประดับตกแต่งเจดีย์และโบสถ์วิหารในสมัยอยุธยา
ตอนปลาย อันเป็นช่วงที่การค้าเครื่องถ้วยระหว่าง
อยุธยากับจีน กลับมารุ่งเรืองขึ้นอีก ก็ทำให้ต้องลง
ความเห็นตามที่มีอยู่เดิมว่าเป็นวัดสมัยอยุธยาตอน
ปลาย และมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นที่หนึ่งที่
สมเด็จพระเจ้าตากสินกับสมเด็จพระพรคพวกจะได้เดิน
ทางผ่านมาพักอาศัย ในระหว่างเดินทัพไปตีเมือง
จันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2310

เมืองพระรถโบราณร้างไปในสมัยพุทธ
ศตวรรษที่ 19-20 โดยไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด ไม่
ปรากฏร่องรอยของศิกสงคราม หรือการพบซากศพ
สุสานภายในเมือง จึงไม่น่าจะมีสาเหตุเกิดจากโรค
ระบาด ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงเวลา
หลังจากอารยธรรมแถบภาคกลางตอนกลางอย่าง

ละโว้ สุพรรณบุรี อโยธยา มีความเจริญเติบโตจนเป็นศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่ สาเหตุการร้างไปของเมืองพระรถจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าและการคมนาคมระหว่างภูมิภาคนี้กับโลกภายนอก

ความเป็นไปได้อย่างหนึ่งก็คือการเคลื่อนย้ายที่ตั้งถิ่นอยู่อาศัยของผู้คนในย่านเดิมสมัยทวารวดีอยู่บริเวณเมืองพระรถต่อถึงสระสี่เหลี่ยม อันเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าของป่าจากเขาคอกเขาอ่างฤๅไน มายังลุ่มแม่น้ำบางปะกง หลังสมัยทวารวดีผ่านไปเข้าสู่สมัยอิทธิพลขอมพระนคร เมืองพระรถก็มีพัฒนาการเปลี่ยนผ่านจากสองวัฒนธรรมดังกล่าว ดังปรากฏหลักฐานจากประติมากรรมพนัสบดีกับโคนนทิและสระสี่เหลี่ยม ซึ่งอาจเป็นบารายเขมร มากกว่าจะเป็นสระน้ำพระรถเหมือนอย่างในตำนาน เมื่อสมัยเขมรพระนครสิ้นสุดลง

เข้าสู่สมัยอโยธยา-อยุธยา ที่ตั้งชุมชนและผู้คนได้ย้ายไปยังคลองวัดโบสถ์ ตกสมัยรัตนโกสินทร์ ชาวจีนได้เข้ามาตั้งชุมชนค้าขายอยู่ตรงท่าหลวงติดกับเมืองพระรถ ต่อมาเมื่อมีการกวาดต้อนคนลาวเข้ามาหลังปราบเจ้าอนุวงศ์ สมัยรัชกาลที่ 3 ได้ให้คนลาวส่วนหนึ่งมาตั้งชุมชนอยู่บริเวณดังกล่าวนี้ด้วย คนลาวก็เข้ามาตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านหัวถนนศูนย์กลางอยู่ที่วัดหัวถนน มีพระพุทธรูปหลวงพ่อดิ้ว เป็นสัญลักษณ์ความศรัทธา หลวงพ่อดิ้วแกะสลักจากไม้แก้ว แต่คนลาวนิยมเรียก “ไม้ด้วง” จึงเรียก “หลวงพ่อดิ้ว” ตามชื่อเรียกไม้นั้น

เมืองศรีพโล

“เมืองศรีพโล” เรียกอีกอย่างว่า “เมืองบางทราย” ตั้งอยู่ที่ตำบลเขาบางทราย อำเภอเมืองจังหวัดชลบุรี เมืองศรีพโลเป็นเมืองท่าตั้งอยู่บนเส้น

ทางคมนาคมทางทะเล ตัวเมืองอยู่บนเนินเขา โดยมีเขาบางทรายทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือติดต่อกับที่ราบลุ่มริมทะเลและเป็นขอบของอ่าวบางปะกง ผังเมืองเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม เคยมีแนวกำแพงดินโอบล้อม ไม่มีคูน้ำ เพราะตั้งอยู่บนที่สูง มีกำแพงเมืองสูงจากพื้นดินราว 3 เมตร กำแพงนี้ได้ถูกทำลายไปในคราวที่สร้างถนนสุขุมวิท (สุชาติ เถาทอง, 2544)

โบราณวัตถุที่พบในเมืองศรีพโล ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาแบบสุโขทัยและแบบจันทราวงศ์เหม็ง กระปุก แจกัน ตลับ ถ้วยชาม ตุ๊กตาเสียดาบแบบสุโขทัย กำไล พระพิมพ์ดินเผา เศษชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องเชิงชาย เศษอิฐโบราณสถาน ฯลฯ (สุชาติ เถาทอง, 2544) สถานที่สำคัญที่ปรากฏร่องรอยโบราณสถาน ได้แก่ “วัดศรีพโลทัย” เป็นวัดใหม่ที่สร้างทับบนวัดเก่าสมัยอโยธยา ปรากฏหลักฐานเป็นใบสีมาหินทรายแดง ผังดินรอบโบสถ์

นอกจากนี้วัดศรีพโลทัยยังเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบในเมืองศรีพโล (สุชาติ เถาทอง, 2544) “วัดเขาบางทราย” เขาบางทรายน่าจะเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโล เพราะเป็นที่ตั้งของสิ่งสำคัญเช่น “รอยพระพุทธรูปบาท” สมัยทวารวดีประดิษฐานอยู่บนมณฑปยอดเขา และเชิงเขายังมีเจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยมแบบอโยธยา จากโบราณสถานและวัตถุที่พบ เมืองศรีพโลมีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-20

สำหรับความเป็นมาของชื่อเมือง พบว่า “ศรีพโล” เป็นชื่อหมู่บ้านเก่าแก่ในพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณศรีพโลมาแต่เดิม ตำนานเรื่องเล่าของท้องถิ่นแสดงถึงความสำคัญของ

เมืองศรีพโลและที่มาของชื่อ “ศรีพโล” ว่ามาจาก “เศรษฐีพโล” ผู้มั่งคั่งจากการค้าทางทะเล แฝงคติสอนใจแก่เรื่องความละโมภโลภมาก ดังนี้ :

“สมัยโบราณเมืองศรีพโลเป็นเมืองท่า ขมีเรือสำเภาของต่างชาติมาติดต่อกับค้าขายเป็นประจำ ขแต่พวกลูกเรือสินค้ามักถูกเศรษฐีเจ้าเมืองใช้ขูบายคดโกงเอาสินค้าไปเป็นของตน ขโดยให้คนรับใช้แอบนำเอาสิ่งของมีค่าของตนไปซ่อนไว้ในเรือของพ่อค้า ข แล้วกล่าวหาว่าพ่อค้าขโมยสมบัตินั้นไป ข แล้วทำการขอคืนเรือ และสัญญาว่าถ้าหากคืนพบ พ่อค้าจะต้องถูกริบสินค้าในเรือทั้งหมด ซึ่งวิธีการของเศรษฐีนี้ใช้ได้ผลเรื่อยมา ทำให้แกร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี เกวียนบรรทุกทรัพย์สมบัติอันมากมายของเศรษฐีเดินผ่านเข้าพระบาทบางทราย จนกระทั่งเขาขาด ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนั้นว่า “คอเขาขาด” มาถึงปัจจุบันนี้ บางตำนานก็ว่า เพราะเศรษฐีใช้กลโกงจนเป็นนิสัย ตาเศรษฐีรีบขนทรัพย์สมบัติหนีข้ามภูเขาทำให้เขาขาด ความมีเล่ห์เหลี่ยมคดโกงของตาเศรษฐีเป็นที่ขึ้นชื่อถึงกับได้รับสมญานามว่า เศรษฐีพาลพาลโล เมื่อเอ่ยถึงเมืองนี้ ก็เรียกว่า เมืองเศรษฐีพาลพาลโล เรียกไปเรียกมากลั่นเข้าเป็น เมืองเศรษฐีพาลโล แล้วในที่สุดก็เหลือเพียง เมืองศรีพโล” (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

จากลักษณะภูมิประเทศ ศูนย์กลางของเมืองจึงได้แก่ เขาบางทราย ไปโดยปริยาย บริเวณนี้มีร่องรอยชุมชนผู้คนอยู่อาศัย ตลอดจากเขาจนถึงชายหาดบางทราย บริเวณวัดใหญ่อินทาราม ปัจจุบันนี้ถือเป็นย่านตัวเมืองชลบุรี เนื่องจากตัวเมืองใหม่ได้ขยายมาจนถึงแนวชายฝั่งของหาดบาง

ทราย เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวประมงพื้นบ้าน “เขาบางทราย” นี้มีชื่อที่ชาวบ้านเรียกอีกชื่อว่า “เขาพระพุทธรูปสามยอด” เพราะภูเขานี้มี 3 ยอด ยอดที่สูงที่สุดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสาม มีเรื่องเล่าขานกันว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา (ไม่ปรากฏพระนาม) ได้เสด็จประพาสทางเรือมาประทับที่ตำบลนี้ได้เสด็จมานมัสการพระพุทธรูปสาม เมื่อเสด็จกลับไป ได้โปรดให้ช่างมาสร้างมณฑปครอบพระพุทธรูปและสถาปนาวัดขึ้นใหม่ในบริเวณเมืองเก่าที่เชิงเขา (ตรี อมาตยกุล, 2500) แต่จากสภาพมณฑปที่เห็นในปัจจุบัน พบว่าเป็นรูปแบบที่เป็นผลมาจากการบูรณะซ่อมแซมในสมัยรัตนโกสินทร์

“วัดเขาพระพุทธรูปบางทราย” หรือวัดเขาบางทราย มีอาณาเขตกว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่ถนนสุขุมวิทหน้าวัดไปจนถึงเขาบางทราย บริเวณวัดปลูกต้นไม้ร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อน มีทางถนนและบันไดเดินเท้าเพื่อขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูป ยอดเขาลูกที่หนึ่ง เป็นที่ตั้งของวิหารและอาคารเพื่อประกอบกิจกรรมอบรมธรรมะและวิปัสสนา มีพระพุทธรูปปางสมาธิประดิษฐานอยู่ 3 องค์ มีสถูปขนาดย่อมหนึ่งองค์ ยอดเขาลูกที่สอง มีวิหาร 1 หลัง มีพระพุทธรูปยืน 2 องค์ พระพุทธรูปนั่ง 5 องค์ มีเจดีย์ 1 องค์ กับหอรบะซังอีกหนึ่ง ยอดเขาลูกที่สาม เป็นยอดสูงสุดมีมณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธรูป พระพุทธรูปไสยาสน์ 1 องค์ และพระพุทธรูปนั่ง 2 องค์ ต่อขึ้นไปอีกเป็นยอดเขา ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่ประดิษฐานเดิมของพระพุทธรูป ร่องรอยหลักฐานปรากฏได้แก่ ศิลารูปคล้ายธรรมจักรจมอยู่ในดิน โผล่ขึ้นให้เห็นเพียงครึ่งซีก ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “พระจันทร์ครึ่งซีก” (ตรี อมาตยกุล, 2500)

“วัดใหญ่อินทาราม” อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ถือเป็นวัดเก่าแก่สำคัญประจำเมืองชลบุรี เดิมชื่อ “วัดหลวง” จากสภาพโบราณสถานก็บ่งบอกถึงสถานะว่าเป็นวัดหลวงมาแต่อดีต ปรากฏชื่อเรียกอยู่ในพระราชพงศาวดาร แต่ไม่ระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อใด มีผู้นำเอาชื่อ “อินทาราม” ไปผูกกับพระนามมหาจักรีกรุงศรีอยุธยาพระองค์หนึ่งคือ “สมเด็จพระอินทราชา” (เจ้านครอินทร์) ว่าทรงเป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น ในช่วงที่ทรงเสด็จไปเมืองจีน แต่ไม่มีหลักฐานสนับสนุนความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องนี้ แม้แต่พระราชพงศาวดารก็ได้ระบุไว้ นอกจากความเป็นไปได้ที่ว่าสมเด็จพระอินทราชา จะเคยเสด็จผ่านมาประทับ เพราะบริเวณนี้อยู่ในเส้นทางเลียบชายฝั่งไปยังเมืองจีนและเป็นชุมชนริมชายฝั่งทะเลสำคัญของย่านตะวันออก

ข้อความตาม “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี” (ฉบับหมอบรัดเล) ช่วงที่ระบุถึงนั้นเป็นช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน เสด็จเดินทางผ่านมาประทับอยู่ที่วัดนี้ ซึ่งนั่นเท่ากับว่าวัดนี้สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. 2310 เป็นอย่างน้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมาประทับและปราบปรามนายทองอยู่ยกเล็ก ซึ่งพระราชพงศาวดารว่าเป็นขุนนางท้องถิ่นที่ประพฤติพาลข่มเหงรังแกชาวเมืองชลบุรี และกีดกันมิให้ชาวเมืองชลบุรีมาสามีภักดีพระองค์ หลังนายทองอยู่ยกเล็กยอมอ่อนน้อมแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินกับสมัครพรรคพวกจึงเดินทางต่อไปยังเมืองระยองและจันทบุรี (บริดเล, 2551)

นอกจากวัดเขาพระพุทธรูปบางทรายและวัดใหญ่อินทารามนี้แล้ว บริเวณโดยรอบไม่ไกลจากตัวเมืองโบราณที่บางทรายนี้ ยังเป็นที่ตั้งของโบราณสถานสำคัญสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ วัดสวนตาลวัดอ่างศิลา วัดบาง

เป้ง วัดโบสถ์ วัดบางพระ เป็นต้น (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) ซึ่งสะท้อนการขยายตัวของชุมชนตลอดแนวชายฝั่งจากอำเภอเมือง ไปยังอ่างศิลา บางแสน และศรีราชา เป็นต้น

เมืองพญาเร่

“เมืองพญาเร่” (บางแห่งเขียน “พญาเล่ห์”) ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ่อทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี เป็นเมืองสมัยทวารวดีถึงอโยธยา ร่วมสมัยกับเมืองพระรถที่อำเภอพนัสนิคม ห่างจากเมืองพระรถราว 32 กิโลเมตร เป็นเมืองตั้งอยู่บนที่สูง เช่นเดียวกับเมืองศรีโพธิ์ (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) เหตุผลสำคัญที่ทำให้ต้องตั้งเมืองอยู่บนที่สูงในแถบนี้ ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่เมืองพระรถที่ตั้งอยู่บนเนินดิน เมืองศรีโพธิ์ที่ตั้งอยู่บนแนวเขาติดต่อระหว่างเขาเขี้ยวกับเขาบางทราย น่าจะมีสาเหตุเพราะเป็นเมืองชายฝั่งทะเล ปกกันน้ำท่วมในช่วงที่น้ำในทะเลมีระดับสูงขึ้น

ฝั่งเมืองพญาเร่มีลักษณะเป็นรูปวงรีสองชั้น ชั้นแรกมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1,100 เมตร ส่วนชั้นในประมาณ 600 เมตร คูเมืองและชั้นดินของตัวเมืองชั้นนอกทางด้านเหนือ ยังเหลือเห็นชัดเจน ส่วนด้านอื่น ๆ ถูกกลบทำลายไปมาก ส่วนเมืองชั้นในและเป็นตัวเมืองที่แท้จริง ยังมีสภาพที่เห็นคูเมืองได้ชัดเจน กำแพงเมืองที่เหลือวัดได้จากระดับน้ำทะเลสูงประมาณ 1 เมตร คูเมืองตอนที่กว้างที่สุดอยู่ที่ประมาณ 11 เมตร ภายในเมืองพญาเร่ไม่พบเนินดินที่เป็นซากศาสนสถานหลงเหลืออยู่ แต่มีการค้นพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากทั้งในพื้นที่คูเมืองและรอบ ๆ คูเมือง ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา กำไลสำริด โครงกระดูกมนุษย์ เศษภาชนะ ฯลฯ (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ,

2544)

ชุมชนโบราณริมฝั่งทะเลในเขตชลบุรี ที่มีชื่อปรากฏในแผนที่ไตรภูมิของกรุงศรีอยุธยา มีอยู่ 4 ชุมชน คือ ชุมชนบางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือ และบางละมุง ชุมชนบางทรายก็คือ ชุมชนบริเวณเขาบางทรายต่อชายทะเล เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณศรีพโลนั่นเอง เมื่อเมืองศรีพโลได้เสื่อมลง เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคลื่นลมในทะเลมีความสงบมากกว่าแต่ก่อน ระดับน้ำทะเลก็ลดลง เกิดชายฝั่งทะเลเป็นแนวยาวติดต่อกันจากอ่าวบางปะกงถึงแหลมฉะเชิงเทราและย่านบางปลาสร้อย เรือสำเภาเดินทะเลที่จะไปยังกัมพูชาและจีน ก็เข้ามาจอดเทียบท่า ผู้คนจึงไม่กลัวที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนกลางแถวชายฝั่งทะเล (ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

นอกจากที่กล่าวข้างต้นนี้แล้ว ในเขตจังหวัดชลบุรียังพบว่ามีแหล่งโบราณคดีที่มีร่องรอยหลักฐานแสดงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเมืองพระรถ เมืองศรีพโล เมืองพญาเร่ เนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีของแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกตอนปลาย กระจายอยู่หลายในบริเวณเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองทั้งสามกับเมืองโบราณร่วมสมัยเดียวกันในเขตฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี อาทิ แหล่งโบราณคดีเนินบ้านนายตุ้ม บ้านหนองไม้แดง ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี แหล่งโบราณคดีเนินคุณยาย บ้านมาบสามเกลียว ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมืองชลบุรี, แหล่งโบราณคดีบ้านหนองปักชี ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมืองชลบุรี, แหล่งโบราณคดีเนินเกาะกลาง บ้านมาบสามเกลียว ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมืองชลบุรี แหล่งโบราณคดีเนินสำโรง บ้านมาบสามเกลียว ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมืองชลบุรี แหล่งโบราณคดีบ้าน

ดอนล่าง ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมืองชลบุรี, แหล่งโบราณคดีเนินสวนยาย บ้านบ่อ ตำบลหนองตำลิ่ง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นต้น (โบราณคดี, 2531)

ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวสำคัญของอาณาจักรอโยธยา ชุมชนชายฝั่งทะเลบริเวณปากแม่น้ำพานทอง ช่วงหน้าเขาบางทราย, บางปลาสร้อย, อ่างศิลา และเขาสามมูข ก็มีความสำคัญและขยายตัวเป็นชุมชนเมืองขึ้น เรียกว่า “เมืองบางปลาสร้อย” (ชลบุรี) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณวัดใหญ่อินทารามซึ่งเป็นสถานที่พบศิลปะสมัยละโว้-อโยธยา และยังพบใบสีมาหินสมัยปลายอโยธยาที่วัดเขาสามมูขและศาลเจ้าบนยอดเขาสามมูขอีกด้วย นอกจากนี้ลู่ถึงสมัยอยุธยาตอนปลายชายฝั่งพัทยายังเป็นย่านสำคัญที่ปรากฏหลักฐานการเดินทางของพ่อค้าต่างชาติว่าเป็นแหล่งที่พบสินค้าดีบุกและโลหะชั้นดี ส่งออกไปให้กับจีนแต่เนื่องจากพ่อค้าต่างชาติได้ดีบุกจากนครศรีธรรมราชแล้ว จึงมิได้เข้ามาพัฒนาชายฝั่งพัทยาให้เป็นเมืองท่า คงใช้เป็นสถานที่พักระหว่างเดินทางไปจีนและญี่ปุ่น (Garnier, 2004)

สรุป

ชายฝั่งทะเลตะวันออกและจากศูนย์กลางสู่ชายขอบ

จะเห็นได้ว่า อาณาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเช่น ชลบุรี เป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ดังจะเห็นได้จากร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏอยู่ตามเมืองโบราณในท้องถื่น อาทิ เมืองพญาเร่ เมืองพระรถ เมืองศรีพโล นอกจากนี้ยังมีแหล่งชุมชนโบราณแวดล้อม อาทิ ชุมชนที่สระสี่เหลี่ยม อำเภอพนสนิม ชุมชนวัดโบสถ์ อำเภอ

พนัสนิคม ชุมชนวัดอินทาราม อำเภอเมืองชลบุรี
เขาสามมุข อ่างศิลา เป็นต้น

ในจำนวนเมืองโบราณข้างต้น เมืองพระรถเป็นเมืองใหญ่และเป็นศูนย์กลางของย่านอย่างเห็นได้ชัด เพราะเป็นเมืองมีขนาดกว้าง ตามร่องรอยคูน้ำคันดิน และพบโบราณวัตถุสำคัญหลายชิ้น สาเหตุการล่มสลายของเมือง อาจมีได้หลายสาเหตุ แต่ในจำนวนสาเหตุเหล่านั้น น่าจะมีสาเหตุอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพชายฝั่งทะเล ที่ร่นจากบริเวณพนัสนิคม ไปยังชายฝั่งทะเลมากขึ้น จนถึงสมัยอยุธยาได้ปรากฏมีชุมชนร่วมสมัยที่บริเวณบางปลาสร้อย

เมืองศรีพโลและเมืองพญาเร่ คงเป็นเมืองด้านชายฝั่งทะเลเดิมของเมืองพระรถ ปรากฏร่องรอยทางโบราณคดีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงอยุธยา โดยช่วงรอยต่อจากสองยุคข้างต้นดังกล่าว มีช่วงสมัยที่อิทธิพลเขมรรุ่งเรืองอยู่ในพื้นที่รวมอยู่ด้วย ศูนย์กลางของอารยธรรมเขมรที่ส่งอิทธิพลมายังบริเวณนี้น่าจะได้แก่ เมืองศรีมโหสถที่บริเวณปราสาทสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เมืองอมรเทวีปุระ ที่อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี เมืองเพนียดโบราณที่อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

จากการที่ตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างอโยธยากับเขมรพระนครและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และญี่ปุ่น เป็นต้น เป็นเหตุให้ชนชั้นนำอโยธยาเล็งเห็นถึงความสำคัญของอาณาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก เมื่อเมืองยุคโบราณที่มีพัฒนาการมาแต่สมัยทวารวดี เช่น เมืองพระรถ เมืองศรีพโล เมืองพญาเร่ ได้สิ้นสุดยุคสมัยของตนไป อโยธยาจึงมีเข้ามามีบทบาทฟื้นฟูเมืองขึ้นใหม่

ในสถานที่ใกล้เคียง ดังเช่นจะเห็นได้จากบทบาทในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นต้น

จากดินแดนที่มีความเป็นศูนย์อารยธรรมของตนเอง ก็เริ่มพัฒนาเข้าสู่ยุคการเป็นอาณาจักรส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นนครหลวงที่สืบทอดอำนาจมาจากอโยธยาศรีรามเทพนครในศตวรรษก่อนหน้า “บางปลาสร้อย” หรือชื่อที่เป็นทางการอย่าง “เมืองชลบุรี” สมัยอยุธยาจึงปรากฏนามตามหลักฐาน “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง” กล่าวถึงขอบเขตการปกครองคณะสงฆ์ที่ขึ้นกับเจ้าคณะฝ่ายขวา เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ อีก 47 เมือง ในภาคกลางและภาคตะวันออก เป็นต้น (ศิลปากร, 2555) ซึ่งเป็นหลักฐานว่าชลบุรีเข้ามาผูกพันและขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาแล้วตั้งแต่ตอนนั้น ไม่ใช่จะเพิ่งมาขึ้นในสมัยธนบุรี หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินนำทัพมาตีจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2310

เอกสารอ้างอิง

- เจริญ ชยุติมันต์ดำรง. (2545). **อำเภอพนัสนิคม ไม่ใช่เมืองพระรถในประวัติศาสตร์ (นครอินทปัตต์) ที่ถูกลืม**. ชลบุรี: โรงพิมพ์งามช่าง.
- ตรี อมาตยกุล. (2500). **ทัศนศาสตร์ไทยจังหวัดชลบุรี**. กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ธิดา สาระยา. (2554). **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

- โบราณคดี, กอง. (2531). **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, คณะกรรมการ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากรและกระทรวงศึกษาธิการ.
- ไพพรรณ อินทนิล. (2535). **การศึกษาประวัติชื่ออำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี: สถาบันศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี มหาขันธ์. (2531). **“ชลบุรีในประวัติศาสตร์” ใน ร่มเกล้าชาวชล**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศรีศักรวัลลิโภดม. (2545). **อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุชาติ เถาทอง. (2544). **ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- อุไรวรรณรัตนวิระกุล. (2533). **“การศึกษาแหล่งโบราณคดี ณ วัดทองทั่ว และบริเวณใกล้เคียง ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Atkin, Nicolas and Biddiss, Michael. (ed.). (2009). **Themes in modern European history**. New York: Routledge.
- Garnier, Derick. (2004). **Ayutthaya: Venice of the east**. Bangkok: River Books.
- Mollerup, Asger. (2012). **Ancient Khmer sites in eastern Thailand**. Chiangmai: White Lotus press.